

Raşit Rıza Samako (1890-1961)

Tiyatrocu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gerek Darülbeydi ile İstanbul'da gerekse kendi kurduğu tiyatro kumpanyasıyla Anadolu'nun hemen hemen tüm şehirlerinde sahneye çıkan Raşit Rıza Samako, Türk tiyatrosunu yurtdışında da başarıyla temsil etmiştir.

1890'da dünyaya gelen Raşit Rıza ilk kez 1908 yılında, İstanbul Hukuk Mektebi öğrencisiyken Ahmet Fehim Efendi Tiyatrosu'nda sahnelenen Vatan Yahut Silistre oyunuyla sahneye çıkmıştır. Daha sonra Ahmet Fehim Efendi ile Samsun'da Meşrutiyet Tiyatrosu'nu kuran Raşit Rıza, benzer bir tiyatro topluluğunu Edirne'de de kurmak istemiş fakat hastalığı buna mâni olmuştu. 1912 yılında Edirne'ye giden bir tiyatro topluluğuna katılan Raşit Rıza, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine şehirde kalmış ve kuşatma boyunca Edirne'de bulunmuştur.

Raşit Rıza, kuşatma sırasındaki tanıklıklarını günlük olarak kaleme almış ve bu metin 1914 yılında "Edirne ve Muhasara Duyguları" başlığıyla yayımlanmıştır. "Mukaddime", "Seferberlik İlânı", "İlân-ı Harb", "Muhasara-yı Katiyye" ve "Bulgar Beyannamesi", gibi başlıklardan meydana gelen bu eserde ayrıca "Muhasara Karikatürleri" başlığı altında beş kısa yazı da bulunmaktadır. Muhasara Karikatürleri, içerik itibarıyla Raşit Rıza'nın tiyatrocu refleksiyle kaleme aldığı mizahî ve düşündürücü yazılardır. Yazar bu kısımda özellikle kuşatma nedeniyle artan erzak fiyatlarını ve bu durumun beraberinde getirdiği karaborsa düzenini eleştirmektedir. Raşit Rıza, kaleme aldığı bu günlüğün yanı sıra Edirne kuşatması sırasında 19 Ocak, 24 Ocak ve son olarak 28 Ocak 1913 tarihlerinde üç sayı olarak yayımlanan Vatan gazetesinde, Barbaros Hayrettin Paşa adlı piyesin mürettepliğini de yapmıştır.

Balkan Savaşları'nın sona ermesiyle birlikte İstanbul'da sahne almaya devam eden Raşit Rıza, 1914 yılında kurulan Darülbeydi Tiyatrosu kadrosuna katılmıştır. Raşit Rıza bu süreçte 1917 yılında Pençe ve Casus, 1919 yılında ise Mürebbiye ve Binnaz isimli sinema filmlerinde oyuncu olarak yer almıştır.

Darülbeydi'de yaşanan sorunlar nedeniyle bir ara tiyatroyu bırakan Raşit Rıza, İstanbul'da "Bizim Lokanta" ismini verdiği bir işletme açarak hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak kendisi tiyatroyu bıraksa da açtığı lokanta adeta bir tiyatro okuluna dönüşmüş ve kısa süre sonra yeniden sahnelere dönmüştür.

Tiyatro, erken cumhuriyet döneminde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kültür politikalarının bir yansıması olarak, Avrupa kültürünün merkezi araçlarından biri olarak görülmüş ve tiyatroculuk önemli bir meslek haline gelmiştir. Türk tiyatrosunun kurumsal bir yapıya sahip olması adına çalışmalar gerçekleştirilirken, yeni tiyatro oyuncuları yetiştirebilmek için okullar açılmış, tiyatro sahnelerinin sayısı artırılmaya çalışılmış aynı zamanda seyirciye de önem verilerek Anadolu'da birçok turne düzenlenmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın, 10 Haziran 1926 tarihinde Bursa'da Raşit Rıza ve Muvahhit Beylere hitaben söylediği şu sözler, kurucu liderin tiyatro ve tiyatro oyuncularına verdiği değeri açıkça göstermektedir; "Sizleri çok takdir ederim. İnkılâbımızda sizin de çok önemli hizmetleriniz vardır... Sizin vatana en büyük hizmetiniz Anadolu'muzu baştanbaşa dolaşip halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanız olacaktır. Turnelerinize düzenli olarak devam ediniz". Nitekim Raşit Rıza, tiyatrodan kısa süreli bir kopuş yaşamış olsa da, kariyeri boyunca bu doğrultuda ilerlemiştir.

Dönemin basınına yansıdığı kadarıyla 1927 yılında tiyatroyu bıraktığı anlaşılan Raşit Rıza'nın, sahnelere yeniden dönüşü 1930'un ilkbaharına tesadüf etmektedir. Bu haberi kamuoyuyla ilk paylaşan gazetelerden Milliyet, "üç seneye

yakın bir zamandan beri sahneden çekilmiş olan Raşit Rıza Bey, nihayet gene sahneye dönmüş, Raşit Rıza ve Arkadaşları isimli bir temsil heyeti teşkil etmiştir” ifadelerine yer vermiştir. Kıdemli ve samimi bir sanatkâr olduğu belirtilen Raşit Rıza’nın sahneye dönüşü, “sanat muhipleri arasında büyük bir memnuniyet uyandırmıştı”. Raşit Rıza’nın teşkil ettiği yeni heyetin büyük bir kısmı eski Darülbedayi sanatçılarından oluşurken, ekip şu isimlerden meydana gelmekteydi; Nureddin Şefkati, Ertuğrul Sadettin, Yaşar Nezih, Muammer Ruşen, Talat, Hayri ve Muammer beyler ile Zehra, Dürnev, Nebahat, Hülya ve Şayeste hanımlar. Dolayısıyla 1930 yılı “evvelce sahneden ayrılmış olan sanatkârların” tiyatroya kaldığı yerden devam etme kararı aldıkları bir yıl olmuş, Raşit Rıza’nın sahneye dönüşünü fırsat bilen Mina Müzeyyen Hanım da ekibe girme kararı almıştır”.

İlk temsilini 6 Mayıs 1930 Salı akşamı Fransız Tiyatrosu’nda verecek heyetin sahneleyeceği ilk piyesin Henri Bernstein’in kaleme aldığı Samson olmasına karar verilmiştir. Raşit Rıza’nın provalardaki performansını seyredenler kendisinde “sahne aşkının ne sönmez bir ateş olduğunu anlamışlar ve Raşit’i eskisinden daha kuvvetli bulmuşlardı”. Öte taraftan aradan geçen bu 3 sene “Raşit Rıza’nın yerini doldurup, onun rollerini yapabilecek bir aktör yetişmediğini” de herkese göstermişti. Raşit Rıza’nın aynı çatı altında topladığı artistler de provalarda iyi iş çıkarmışlar, özellikle yeniden tiyatroya dönen Mina Hanım’ın sahne performansı izleyiciler tarafından merakla beklenir hale gelmişti. Samson piyesiyle tiyatro sahnesine yeniden ve hızlı bir giriş yapan “Darülbedayi’nin eski ve kıymetli sanatkârlarından Raşit Rıza Bey”i ilk tebrik edenler arasında Darülbedayi gelmektedir. Darülbedayi “bu eski ve kıymetli sanatkâra daima muvaffakiyet” dilerken sahneye dönüşünü derin bir memnuniyet ile karşılamıştır.

Raşit Rıza ve arkadaşları İstanbul’da verdikleri ilk temsillerin ardından bazı Anadolu şehirlerinde sahne almak üzere 14 Mayıs 1930 tarihinde İstanbul’dan Millet Vapuru ile Samsun’a hareket etmiştir. Raşit Rıza ve arkadaşları tıpkı Mustafa Kemal gibi Mayıs ayının ortasında İstanbul’dan çıktığı yol, 17 Mayıs 1930 tarihinde Samsun’da karaya ayak basmaları ile son bulmuştu; fakat tiyatroyu Anadolu’nun daha birçok şehriyle tanıştırmak gerekiyordu. Nitekim Raşit Rıza ve tiyatro ekibi bu turnenin ardından rotasını Erzincan ve Erzurum’a çevirmiştir. Raşit Rıza bir yandan tiyatro ekibini tamamlamakla meşgulken diğer yandan sahne ve turne işlerini organize etmekte ve ayrıca “eski müellif arkadaşlarını telif eserler” yazmaları için ikna etmeye çalışmaktaydı.

Raşit Rıza’nın tiyatroculuk kariyerinde en fazla sahne aldığı dönem 1930’lu yılların ilk yarısıdır. Dolayısıyla bu dönem sonu gelmeyen ve bir o kadar da zahmetli turne seyahatlerinin adeta birbirini kovaladığı uzun bir süreç olmuştur. Örneğin 1931 yılında Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İzmir, Zonguldak, Ankara, Mersin, Adana, Bursa ve nihayetinde İstanbul’da son bulan uzun bir turnenin başlangıç noktasının Atina ve Batı Trakya olması dikkat çekicidir.

7 Mart 1931 tarihinde Raşit Rıza ile birlikte Dürnev, Hülya, Şevkiye, Şükran, Lusi ve Leyla hanımlar ve ayrıca Ertuğrul Sadi, Celal, Muammer, Mehmet, Salahi ve Kemal beyler Recel Karol isimli vapur ile Pire’ye hareket etmiştir. Heyet, yaklaşık 36 saat süren uzun bir yolculuğun ardından sabahın ilk ışıklarıyla birlikte karaya ayak basmıştır. Raşit Rıza ilk olarak Sefir Enis Bey’i ziyaret etmişti. Cumhuriyet gazetesi muhabirinin aktardığına göre, Raşit Rıza görüşmenin ardından dışarıya çıktığında adeta bir gazeteci istilasına karşısında kalmıştı ve “Atina matbuatının bugünkü meselesi yalnızca” Türk tiyatro heyetiydi. Cumhuriyet gazetesi, Türk temsil heyetine Yunanistan’da “muvaffakiyetler temenni ederken” Atina’da kendileri için bir karşılama töreni gerçekleştirileceğini, “Yunan tiyatroyu ve güzel sanatlar teşekkülleri tarafından Raşit Rıza trupuna ziyafetler” verileceğini belirtmiştir. İlk temsili Atina’da verecek olan ekip devamında Pire, Selanik ve Kavala’da sahne alacaktı. Reşat Nuri’nin Taş Parçası, Mahmut Yesari Bey’in Afacan’ı ve Fransızcadan tercüme edilerek hazırlanan Samson isimli eserler, turne kapsamında yer alan şehirlerde sahnelenecek oyunlardı.

Atina'daki bütün gazeteler Raşit Rıza ve heyetinin gelişini memnuniyetle karşılarken, Türk tiyatrosunun gösterdiği gelişimden övgüyle söz etmekteydi. İlk temsilini Olimpia Tiyatrosu'nda veren Raşit Rıza'yı izlemeye gelenler arasında Türkiye Sefiri Enis Bey'in yanı sıra M. Papa Anastasyo, sefaret erkânı ve ayan azası ile birlikte Başbakan Venizelos da bulunmaktaydı. Özellikle Atina'daki sanatseverlerden gelen yoğun istek doğrultusunda başkentte, Dramalis isiminde Yunan bir oyuncunun katıldığı müşterek bir piyes de sahnelemiştir.

Raşit Rıza ve heyeti, Atina'da bulunduğu süre içerisinde tiyatro sahnesinin yanı sıra Yunan bürokratlarla da birçok görüşme gerçekleştirmişti. Hemen hemen tüm Atina kamuoyunun "en mühim havadisi" olan Raşit Rıza ve arkadaşları, birçok yazı ve resimle gazetelerin sütunlarını doldurmuştu. Raşit Rıza ilk görüşmesini 15 Mart günü Yunan Muaveneti İçtimaiye Nazırı ile gerçekleştirmişti. Nazır, Türkçe olarak yarım saatten fazla süren bu görüşmede sanat ve edebiyat adamlarının iki ülke arasındaki dostluğu geliştireceğini, kalem ve sanayi erbabının da aynı vazifeye sahip olduğunu ifade ederken, Türk temsil heyetine Yunanistan'da bulunduğu süre zarfında tüm kolaylıkların gösterileceğini ve en ufak müşkülat yaşandığı takdirde ise bunu bizzat halledeceğini belirtmiştir. Öte yandan ertesi günün akşamı Sanayi-i Nefise Birliği'ne davet edilen Raşit Rıza, Yunanistan Dâhiliye Nazırı tarafından da kabul edilmişti. Raşit Rıza ve heyeti Yunanistan'daki ikinci haftalarını geride bırakırken Atina Sanatkârlar Birliği'nin konuğu olmuş ve heyet için bir ziyafet verilmişti. "En yüksek Yunan artistleri ve gazetecilerin" davet edildiği ziyafet, oldukça samimi bir ortamda geçmiş, birçok konuşma gerçekleştirmiş hatta ertesi gün yayımlanan gazeteler bu konuşmaların ayrıntılarına geniş bir yer ayırmıştı. Raşit Rıza ve arkadaşlarının sahne aldığı bir diğer şehir, Atina ile Pire arasında yer alan ve 100.000 kişilik nüfusunun tamamını muhacirlerin oluşturduğu Kokkina olmuştu. Rumcadan ziyade Türkçe'nin konuşulduğu bu şehir "pastırmacı dükkânları, Adanalı kebabçıları, ince sazlı gazinoları" ile Raşit Rıza ve ekibi tarafından hiç de yadırganmamıştı. Hal böyleyken tiyatro hınca hınç dolmuş, sanatkârlar alkışlanmış ve hatta "kıyametler kopmuştu". Türk temsil heyetinin bir sonraki durağı ise Selanik olmuştu.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki siyasi ilişkilerin olumlu bir seyir takip ettiği bu sürece sanatiyle katkıda bulunan Raşit Rıza ve ekibi aynı zamanda geleneksel Türk tiyatrosunun da önemli bir temsilcisiydi. Nitekim Raşit Rıza ve ekibi Ramazan aylarında genellikle Şehzadebaşı'nda sahne alarak İstanbullularla buluşurdu. Cumhuriyet gazetesi 1932 yılının Ramazan ayı için şu sözlere yer vermiştir; "Ramazan bu sene de karargâhını Şehzadebaşı'na kurmuş, sıra sıra sinemalar, tiyatrolar, pembe, allı, yeşilli ilanlar, çeşit çeşit kumpanyalar, heyetler, truplarla bezenmişti. Hatta bu sene Direklerarası'ndaki temaşa yerlerinin sayısı bile bir hayli artmıştı. Ne var ki bu temaşa yerlerinin sayısı sadece artmakla kalmamış aynı nispette kıymetlenmişti de; çünkü Raşit Rıza Tiyatrosu'nun evvelki gece küşat resmi yapıldı ve yüksek sanatkârımız, muktedir arkadaşlarıyla birlikte, salonu hınca hınç dolduran taktirkârlarının alkışları arasında ilk temsilini" vermişti. Raşit Rıza Tiyatrosu, 9 Ocak 1932 tarihinde başlayan ramazan ayında yoğun bir sahne mesaisi vermişti. Örneğin 26 Ocak Salı akşamı saat 21.30'da Kocama Bir Metres adlı 4 perdelik vodvil, ertesi akşam aynı saatte Aziz Hüdai Bey tarafından yazılan Aşkın Manası isimli 4 perdelik milli piyes sahnelenmiştir.

Raşit Rıza, hemen hemen tamamı sahne üzerinde geçen 1932 ramazan ayının sonuna doğru gelirken, ilk sayısında çeşitli artist resimleri, makaleler ve Vedat Örfi Bey'in Suzan Lütfullah hakkındaki bir mersiyesinin de yer aldığı Raşit Rıza Tiyatrosu Mecmuası'nı yayımlanmıştır. Böylece Türk tiyatro tarihi kişisel bir gayretle önemli bir esere sahip olmuştu.

1932 yılında tüm bunlar yaşanırken "Jön Prömiyerden mahrum olan Darülbedayi", İstanbul şehir meclisi azalarından Avni Bey'in teşebbüsleriyle Raşit Rıza'yı yeniden kadrosuna katmak için kendisine bir davette bulunmuş, ancak

sanatkâr Darûlbedayi'den ayrı çalışmak arzusunda olduğunu “esasen şeraiti hazıra dâhilinde Darûlbedayi'de çalışmaya imkân yoktur” ifadeleriyle belirtmiştir. Öte yandan 2 Nisan 1932 Cumartesi günü saat 16.00'da Halkevi binasında gerçekleştirilen toplantı, Türk tiyatrosunun kurumsal bir kimlik kazanması bakımından bir hayli önemliydi. Darûlbedayi, Raşit Rıza ve bazı “alakadar sanat müntesiplerinin” iştirak ettiği bu toplantıyı, Halkevi İstanbul Şubesi Reisi Hamit Bey açmıştır. Kendisi ilk olarak tiyatro şubesinin “maksat ve gayelerini anlatmış”, talimatnamedeki maddeleri okuyarak açıklamalarda bulunmuştur. Ardından tiyatro şubesinin idare heyeti seçimine geçilmiştir. “Siyah tahtaya namzet gösterilenlerin isimleri yazılmış”, oylama gizli şekilde gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucunda idare heyetine Raşit Rıza, Muhsin Ertuğrul, Celal Tahsin, Refik Ahmet ve Hüsnü beyler seçilmiştir.

Raşit Rıza'nın saygınlığı ve popülaritesi kurduğu ekiple birlikte 1932 yılından itibaren ivmelenme gösteren tiyatro faaliyetleri neticesinde bir hayli artırmıştı. Aynı yılın Ağustos ayında, Son Posta gazetesinin haberine göre “kıymetli sahne artisti Raşit Rıza Bey'e” Türkçe sesli filmlerden birinde rol alması teklif edilmişti. Fakat Raşit Rıza Bey, kendisine sunulan şartları uygun bulmayarak teklifi reddetmişti. Ancak Raşit Rıza'nın sanat varlığından sinemada da “istifade edilmesi için alakadarların yeni bir teşebbüste bulunacağı” da belirtilmekteydi. Yine aynı yılın sonbaharına gelindiğinde Raşit Rıza Tiyatrosu'nun kış temsillerini “geçen sene olduğu gibi” İstanbul'un muhtelif semtlerinde vermesi beklenmekteydi. Ancak Belediye, Raşit Rıza Bey ve ekibini kış temsillerinden menetmişti. Belediye verdiği bu kararın sebebini, Raşit Rıza Tiyatrosu'nun seyyar temsiller vermesi, damgasız bilet kullanarak Darûlaceze aidatıyla belediyeye vergi ödememesi olarak göstermişti. Üstelik “Raşit Rıza Bey tahakkuk eden bu borcu ödemediği temsillerine devam edemeyecekti”. Ancak Raşit Rıza Tiyatro heyeti, haklarında verilen karara rağmen hazırlıklarını olanca hızıyla sürdürmekteydi. İstanbul basınındaki bazı gazeteler Raşit Rıza Tiyatrosu'nun belirtilen borcu ödemediği temsil veremeyeceğini belirtse de Belediye alacağı ücreti verilecek temsillerin hasılatına “haciz koymak suretiyle de tahsil edebilmekteydi”. Dolayısıyla Raşit Rıza da bu durumun farkındalığıyla kış temsilleri için repertuvar hazırlıklarının yanı sıra provalarını aralıksız bir şekilde sürdürmekteydi.

1931 yılında Raşit Rıza önderliğinde gerçekleştirilen Yunanistan turnesi iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin gidişatı ile paralel olarak ertesi yıl da devam etmiştir. İstanbul'da yayımlanan Rumca gazeteler, İstanbul'da bulunan “yıldız sanatkâr” Elena Halkusi'nin “meşhur bir Yunan müellifine ait üç perdelik Bir Gece Bir Hayat” isimli eseri Raşit Rıza ve arkadaşları ile sahneleyeceğine dair haberlerle yer vermektedir. Öte yandan eser Türkçe olarak sergilenecekti oyunda “yalnız Matmazel Elena Halkusi Rumca konuşacaktı”. Cumhuriyet gazetesi, Türk ve Yunan tiyatro sanatçıları bir araya getiren bu temsilin sahnelenmesine karar verildiği zaman temsilin bir gün öncesinde “pek memnun ve heyecanlı” görünen Halkusi ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Halkusi bu temsilin Türk-Yunan dostluğunu “edebiyat ve sanat vadisinde takviyeye hizmet edecek” önemli bir iş olarak değerlendirmiştir. “Türk arkadaşlarla” çalışmaktan dolayı oldukça keyifli olan Halkusi, Melas'ın sahnelenecek eserinin “Türkiye'deki sanat muhiplerine ilk Yunan piyesini tanıtacağı” için ayrıca mutluluk duymaktaydı. Öte taraftan aynı sahneyi paylaşacağı Türk artistler hakkındaki görüşlerini de belirten Halkusi, Raşit Rıza'nın “öteden beri takdirkârı” olmakla beraber kendisinin Avrupa'daki büyük sanatçılarla mukayese edilebilecek kadar önemli bir kişi olduğunu sözlerine eklemiştir. “Onda bir sanatkâra has bütün meziyetler mevcut. Böyle yüksek bir yıldızla aynı sahnede karşılıklı oynamak benim için bir saadettir” ifadelerini kullanan Halkusi diğer Türk artist Vedat Örfi Bey'i de eskiden beri tanıdığını kendisi hakkında “Avrupa matbuatında çıkan sütun sütun yazıları” okuduğunu da sözlerine eklerken “diğer sanatkârın da ne kıymetli arkadaşlar olduklarını provalar esnasında anladığını” belirtmiştir. Öte yandan “içtimai sahada iki ırk arasında büyük bir yakınlık” bulunduğunu da sözlerine ekleyen Halkusi ülke ilişkilerinin gelişimine katkıda bulunmak için “birçok teşebbüs ve

fikirlerinin” olduğunu da aktarmıştır.

Temsilin basındaki yankılarına gelince “lisan ayrılığı sanatkarları karşılıklı konuşmalarda en ufak bir tereddüde” düşürmemiş, temsil başından sonuna kadar ahenk içinde sürmüştür. Ancak “temsilin muvaffakiyeti yalnız bu noktadan değildir. Rol alan bütün sanatkarlar, esas itibarıyla rollerini benimsemişler, temsil ettikleri şahsiyetleri ifade de ayrı ayrı ve derece derece benimsemiş olarak hareket ettikleri gibi, eserin ruhunu ifadede de umumi temsil noktasından, tam bir muvaffakiyet göstermişlerdir”. Halkusi’ye verilen buket ise gecenin en zarif hareketlerinden olmuştur. İstanbul’da yayımlanan Rum gazeteleri “sanatkarların sahnede temin ettikleri ahenk ve muvaffakiyeti uzun makalelerle” sütunlarına taşıırken Atina gazetelerinin İstanbul muhabirleri temsil hakkında gazetelerine ayrıntılı makaleler göndermişlerdir. Hükümet erkânının ve yabancı sefirlerin de katıldığı temsil öylesine büyük bir yankı uyandırmıştır ki “Kadıköy halkının vâki olan daveti” üzerine temsillerine bir iki haftadır ara veren Raşit Rıza, aynı oyunu 18 Mayıs günü Kadıköy Süreyya Sineması’nda sahnelemeye karar vermiştir.

1930 yılında kendi tiyatro topluluğunu meydana getiren Raşit Rıza, gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında onlarca şehirde sahne almış, yaz ve kış turnelerinin yanı sıra geleneksel Ramazan sahnelerine de devam etmiştir. Raşit Rıza, 1933’ün sonbaharına gelindiğinde ise “arkadaşları ile kendi hesabına” çalışmayı bir kenara bırakarak İstanbul Şehir Tiyatrosu kadrosuna girme kararı almıştır. Vasfi Rıza, Raşit Rıza’nın şehir tiyatrosuna dönüşüne en çok seven isimlerden olmuştur. Bu dönüşü “senelerden sonra hasrete kavuşanlar” olarak yorumlayan Vasfi Rıza, “Onun ismini taşıyan sahnedeki odası senelerce kapalı kaldı” diyerek bütün arzularının onu yeniden şehir tiyatrosuna kazandırmak olduğunu belirterek bunu biraz geç de olsa başarabildikleri için ne kadar neşeli olduklarından bahsetmiştir. Raşit Rıza ona göre meşrutiyetten sonra yıldızı parlayan Türk sanatkarlarının en önemlisiydi. “Zekâsına ve sıcakkanlılığına ilave ettiği kudretli sanatı ile bugüne kadar sarsılmadan ilerlemiş” kendisi kadar başarılı arkadaşlarının sanat sahnesinde “sapır sapır dökülmeleri onu yıldırımın bilakis kuvvet vermişti”. Sanatın hem çilesini çekmiş hem de sefasını sürmüş fakat her ne olursa olsun seyirciler tarafından daima takdirle karşılanmış, “en sevilen aktörlerden” olmuştur. Raşit Rıza’nın “en büyük meziyetini” farklı zevklere sahip büyük bir kitleye aynı tesiri yapabilmek olarak değerlendiren Vasfi Rıza, kendisinin dahi böyle bir sevgiye mazhar olmadığını açıkça ifade etmiştir. Vasfi Rıza, sahneye ilk çıktığı zamanlarda Raşit Rıza “taptaze başından gençlik rüzgârı esen” genç bir aktördü ve yıllar onu eskitememişti. Şehir tiyatrosundan ayrı geçen yıllar onu yorsa da, bazen tek başına kaldığı sahnede her boşluğu doldurabilmek için kendini çok yıpratırsa da “o öyle kuvvetli bir sanatkarı ki” şehir tiyatrosu onu dinlendirecek yorgunluklarını unutturacaktı.

İstanbul Şehir Tiyatrosu’nun tekrar Raşit Rıza’ya kavuşmasındaki en büyük pay sahibi ise hiç kuşkusuz Muhsin Ertuğrul’dur. İstanbul Belediye Reisi, Muhsin Bey’in bu konudaki gayretlerini şöyle açıklamaktadır; “O Darülbeydi’yi tesis etmeye karar verdiği zaman, tiyatroya ne kadar mühim bir hizmette bulunduysa,” Raşit Rıza’yı aramıza getirmekle de o kadar büyük bir iyilikte bulunmuştur”. Muhsin Bey “senelerce zihin yorarak” onu “tekrar yuvaya döndürebilmek” için kendisine “nazı ve sözü geçen” herkese ayrı ayrı ricalarda bulunmuş ve nihayet amacına ulaşmıştır. Öte yandan sanattaki 25. yılını geride bırakmaya hazırlanan Muhsin Ertuğrul için “bundan daha güzel bir hediye” de olamazdı. Raşit Rıza’nın şehir tiyatrosundan ayrı çalışmasını “büyük bir noksanlık” olarak yorumlayan Cumhuriyet gazetesi, tiyatro severlerin bu dönüş hakkında “müessesenin daha fazla kuvvetleneceği” görüşünde birleştiğini belirtmiştir. Sahneyi 1 Ekim 1933 tarihinde açacak olan şehir tiyatrosunun provalarına katılan Raşit Rıza’nın sahneleyeceği ilk oyun ise Ibsen’in Peer Gynt adlı eseydi. Ancak Raşit Rıza yaklaşık 1 yıl sonra İstanbul Şehir Tiyatrosu’ndan ayrılma kararı almıştır. Bu konuda Akşam gazetesine bir açıklama yapan Raşit Rıza, şehir tiyatrosundan ayrılma nedenini şu sözlerle belirtmiştir; “Sırf para meselesinden bırakmaya mecbur oldum”. Şehir tiyatrosuna 300 lira

maaşla başlayan ünlü artist, Anadolu turnesinden döndükten sonra maaşının 200 liraya indirildiğini öğrenmiştir. Raşit Rıza bunun üzerine istifasını yazarak Darülbeydi müdüriyetine takdim etmiştir. Üstelik 200 liralık maaştan vergi ve saire diğer kesintilerin ardından “eline geçen paranın” 130-140 lira olacağını belirten Raşit Rıza, bu ücretle geçinme imkanının olmadığını da ifade etmiştir. Raşit Rıza tüm bu yaşananların ardından Bağdat’da bir tiyatro ile anlaştığını ve niyetinin kalabalık bir ekiple orada temsiller vermek olduğunu, Bağdat’tan döndükten sonra da Ankara Belediyesi’nin kendisinden istediği proje doğrultusunda başkentte bir şehir tiyatrosu kurmaya çalışacağını belirtmiştir. Raşit Rıza, bu projenin en önemli amacının “Ankara’daki amatör tiyatrocuları, gençleri aramıza almak, onları profesyonel olarak yetiştirmek, bu suretle hükümet merkezinde bir tiyatro mektebi” açmak olduğunu ifade etmiştir.

Raşit Rıza, İstanbul Şehir Tiyatrosu’ndan ayrıldıktan sonra yeniden kendi tiyatro ekibini kurmak için çalışmalara başlamıştı. 15 Eylül 1934 tarihinde faaliyete geçen Raşit Rıza’nın ilk işi “heyete yeni girecek artistlerin imtihan” edilmesi olmuştur. “Heyete alınacak amatörler” için Taksim Bahçesi’nde gerçekleştirilen imtihana Raşit Rıza Bey de dâhil olmak üzere şehir tiyatrosundan ayrılan diğer artistler de bizzat katılmışlardı. Öte yandan 14 Eylül günü İstanbul Şehir Tiyatrosu’na istifalarını sunduklarını belirten Halide Hanım, “yakında Glorya Sineması sahnesinde” ilk temsillerini vereceklerini belirtmiştir. Lebib Hanım ise memlekette tiyatroya yeteneği olan çok sayıda gencin olduğunu, bunlar arasında seçim yapmanın oldukça zor olduğunu ve ancak iki üç kişi seçebileceklerini ifade etmiştir. Taksim Bahçesi’nde genç amatörlerin imtihanları ile birlikte Raşit Rıza çatısı altında bir araya gelen yeni heyet, sahne provalarına da başlamıştı. Raşit Rıza, Son Posta gazetesine verdiği demeçte ilk olarak 1 Ekim günü Kadıköy’de “Onlar Ermiş Muradına” vodvilini oynayacaklarını, üç gün sonra Bursa’ya gideceklerini, 9 Ekim’de Beyoğlu’nda “Hedefsiz Puseler” isimli bir piyes oynayacaklarını ve son olarak İstanbul’da bir müddet çalıştıktan sonra Ankara’ya gideceklerini aktarmıştır.

Raşit Rıza’nın 1930 yılında kurduğu tiyatro ekibinin sıklıkla sahne aldığı şehirlerden biri de başkent Ankara’ydı. Hatta heyetin, Ankara Vilayeti tarafından adeta bir şehir tiyatrosu olarak değerlendirildiği anlaşılmaktaydı. Ankaralılar Raşit Rıza sayesinde tiyatroya büyük bir ilgi duymaya başlarken, bu teşekkülün başkentte kurumsal bir kimliğe sahip olması yönünde büyük bir kamuoyu oluşmuştu. Nitekim bu düşünce, ilerleyen yıllarda İstanbul Şehir Tiyatrosu başta olmak üzere Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun en önemli dönemeçlerinden biri haline gelecekti. “Cumhuriyet’in Ankara Tiyatrosu?” başlıklı bir yazıda “Bu bir temenninin ifadesidir. Yazımız Ankara’da bir tiyatro kuruluşunun isteyenlerin arzularına tercüman oluyor” ifadelerine yer verilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi bu temennilerin sebebi bir süredir Ankara’da temsiller vermekte olan Raşit Rıza’ydı ve başkentliler, İstanbul Belediyesi’nin Daülbedayi’yi organize ve finanse ettiği gibi Ankara Belediyesi’nin de Raşit Rıza Heyeti’ni sübvansetmesini istiyordu. Böylece, başkentte atılacak bu adım ile Ankara ve İstanbul arasında tiyatro adına “hayırlı bir rekabet” de gerçekleşecekti. Dolayısıyla hem “içtimai inkılap ve terakki” yolunu takip etmek hem de sahne sanatlarını yükseltmek için hükümetin “bu işi bir an evvel ele alması hatta dört taraftan kuvvetle yakalamasının zaruri olduğu” ifade edilmekteydi.

Öte yandan Raşit Rıza, başkente sadece tiyatro amacıyla gitmemiş, sahip olduğu tiyatronun resmi işlerini takip etmek için de birçok kez Ankara’ya seyahat etmiştir. 1934 Kasım ayının ortasında İzmir’de temsiller vermekte olan Raşit Rıza ve heyeti, “sahnede büyük muvaffakiyetler” göstermiş fakat faaliyetlerini “üç gün için tatil etmeye mecbur” kalmıştı. Alınan haberlere göre, ülkeye ithal edilecek sinema filmleri, gösterime girmeden önce Ankara’da Matbuat Umum Müdürlüğü’nce teşekkül edilecek bir komisyon tarafından kontrol edilecekti. Bu komisyon vekâlet temsilcilerinin iştirak etmesiyle meydana getirilirken, komisyonun bir diğer görevi de “tuluat kumpanyaları ve sahneye konacak piyesleri” kontrol etmektir. Raşit Rıza Bey de eserlerini tasdik ettirmek için 17 Kasım günü Ankara’ya gitmiştir. Heyette bulunan

arkadaşları ve İzmirli Raşit Rıza'yı adeta dört gözle beklemekteydi.

1934 yılında kamusal bir temenni olarak gündeme gelen Ankara Şehri Tiyatrosu'nun kuruluşu Raşit Rıza nezaretinde 1938 yılının başında gerçekleşmişti. Ankara Belediyesi'nin bu doğrultuda attığı ilk adım, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de yardımıyla hayata geçirilmiş ve böylece "derin bir ihtiyaca cevap verilmişti". Ankaralılar daha temsiller başlamadan bu haberi büyük bir coşkuyla karşılamıştı. Öte yandan Ankara'da kurulacak bir tiyatronun süreklilik arz edip edemeyeceği sorusu da gündemdedi. Nitekim birkaç ay önce İstanbul Şehir Tiyatrosu tarafından gerçekleştirilen yurt turnesinin, son durağı olan Ankara'da yaşananlar bu noktada örnek olarak gösterilebilirdi. Ankara'da yaklaşık 1 hafta kalan tiyatro ekibi, sinema binasının önünde "ömründe görmediği kalabalığı görmüş", hatta halkın ilgisi o raddeye ulaşmıştı ki camlar kırılmış, polis olaya müdahale etmiş ve piyesler ertelenmek zorunda kalmıştı. Dolayısıyla bu günlerin hasreti ile yanıp tutuşan Ankaralılar, şehir tiyatrosunun kurulmasından son derece memnundu ve başta Raşit Rıza olmak üzere bu teşekkürde emeği geçen herkese minnet hisleri beslemekteydi.

Raşit Rıza, 1938 başında bizzat kurduğu Ankara Şehir Tiyatrosu'ndan aynı yılın sonunda ayrılarak İstanbul'a dönmüş, henüz yeni bir teşekkür olan Halk Opereti'nin rejisörlük görevini üstlenmiştir. Göreve başlar başlamaz, Son Telgraf gazetesine bir demeç veren Raşit Rıza, kamuoyunun cevap beklediği sorulara da açıklama getirmişti. Raşit Rıza, memleketteki operet sahasını, Avrupa'da olduğu gibi yüksek bir mevkiye getirmek için uzun ve programlı bir çalışmaya ihtiyaç duyduklarını belirtirken, özellikle de ses ve şan sanatkârları yetiştirilmesinin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Ancak Raşit Rıza Ankara'da bulunduğu süre boyunca "Türk gençliğinin her sahada olduğu gibi bu sanata" karşı da büyük bir yeteneği bulunduğunu bizzat fark etmişti. Hâlihazırda İstanbul'da şan ve müzik sanatında yetiştirdikleri çok sayıda amatör sanatçı ile şehirde yeni ve güzel eserlerin sergileneceği şüphesizdi. Öte yandan operetin balet kısmı için de çalışmalara devam edilmekteydi ve Macaristan'dan getirilen profesyonel heyet, eğitimlere başlamıştı. Raşit Rıza, Halk Opereti'nin her açıdan gelişimine büyük önem vermekte, öz insan kaynağı yetiştirmenin yanı sıra ithal oyuncu getirmeye de gayret göstermekteydi. Raşit Rıza, İstanbul'daki çalışmalarının ardından Ankara Halkevleri rejisörlüğü ve Ankara Şehir Tiyatrosu Müdürlüğü görevlerini de üstlenmiştir. Raşit Rıza rejisörlük ve müdürlük görevleriyle Türk tiyatrosu ve sahne sanatları için önemli işler gerçekleştirmiş ancak oyunculuktan daha fazla ayrı kalamayıp 1950 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu'na katılarak yeniden sahnelere dönmüş ve ömrünün sonuna dek sanat yaşamını başarıyla sürdürmüştür.

2 Nisan 1964 tarihli "Türk Tiyatrosunda Dün-Bugün" başlıklı köşe yazısına "Baharın Götürdükleri" ifadesiyle başlayan Burhan Arpad, Türk tiyatrosunun en büyük kayıplarından olan Raşit Rıza'yı büyük bir saygıyla anmaktaydı. İstanbul baharlarının sahnelerden her yıl birçok değeri alıp götürdüğünü ifade eden Arpad, ilkbaharların "Cumhuriyetin ilk yıllarından beri bir artisti sahneden ve aramızdan küt diye" alıp götürdüğünü belirtmiştir. 1925'in ilkbaharı Komik-i şehir Hasan Efendi'yi, ertesini bahar Suavi Tedü'yü, 1943 baharı Komik-i şehir Naşit Bey ve Neyyire Neyyir'i, 1944'ün 1 Nisan'ı Kemal Küçük'ü alırken, 25 Şubat 1961 tarihinde 71 yaşında vefat eden Raşit Rıza ise "baharın renkli sevinçlerini karartmıştı".

Hakan ŞALLI

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

AND, Metin, **Başlangıçtan 1983'e Türk Tiyatro Tarihi**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012.

AND, Metin, **Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908-1923**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1971.

Eleştirmen Gözüyle Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu Eleştiri Seçkisi 1923-1960, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

RIZA, Raşid, RAZİ, Fahreddin, **Edirne Muhasara Duyguları**, Artin Asadoryan ve Mahdûmları Matbaası, İstanbul 1329.

YESARİ, Mahmut, **Bâbiâli'den Son Selâm Mahmut Yesri'den Hatıralar**, Haz. İbrahim Özen, DBY Yayınları, İstanbul 2018.

Sürelî Yayınlar

"Ankara Tiyatrosu?", **Cumhuriyet**, No. 3102, 24 Kanunuevvel 1932, s. 1.

"Beyoğlu Fransız Tiyatrosunda Raşit Rıza Tiyatrosu", **Vakit**, No. 5131, 24 Nisan 1932, s. 4.

"Bir Gece ve Bir Hayat Raşit Rıza ile Maruf Bir Yunan Artisti Müşterek Temsil Veriyorlar", **Cumhuriyet**, No. 2843, 5 Nisan 1932, s. 3.

"Bir Gece ve Bir Hayat Raşit Rıza Tiyatrosu'nda Türkçe ve Yunanca Müşterek Temsil", **Vakit**, No. 5135, 28 Nisan 1932, s. 5.

Burhan Arpad, "Türk Tiyatrosunda Dün-Bugün, Baharın Götürdükleri", 2 Nisan 1964, s. 5.

Cumhuriyet, 16 Kanunisani 1932, No. 2765, s. 1.

"Darülbedayi ve Raşit Rıza", **Vakit**, No. 5287, 27 Eylül 1932, s. 3.

H. F., "Raşit Rıza Bey Bağdad'a Hareket Ediyor, Şehir Tiyatrosundan Niçin Ayrıldığını Bir Muharririmize Anlatıyor", **Akşam**, No. 5716, 7 Eylül 1934, s. 1-2.

Mehmet Selim, "Sahne Hareketleri, Bir Gece ve Bir Hayat", **Vakit**, No. 5135, 28 Nisan 1932, s. 5.

"Müşterek Temsil Raşit Rıza ve Mm. Halkusi Çok Muvaffak Oldular", **Cumhuriyet**, No. 2862, 27 Nisan 1932, s. 4.

"Müşterek Temsil Türk ve Yunan Artistleri Bu Akşam Oynuyorlar", **Cumhuriyet**, No. 2859, 24 Nisan 1932, s. 5.

Peyami Safa, "Bana Kalırsa, Raşit Rıza'dan Beklediğimiz", **Cumhuriyet**, No. 3380, 3 Teşrinievvel 1933, s. 7.

"Ramazan Nasıl Geçiyor? On Bir Ayın Sultanı Bu Sene Gene Şehzadebaşı'nda Karargâh Kurdu", **Cumhuriyet**, 16 Kanunisani 1932, No. 2765, s. 1.

"Raşid Rıza Ankara Şehir Tiyatrosundan Çekilerek Buraya Geldi", **Son Telgraf**, No. 625, 3 Birincikanun 1938, s. 3.

Raşid Rıza, "Barbaros Hayrettin Paşa", **Vatan**, No. 189-1, 19 Ocak 1913, s. 4.

Raşid Rıza, "Barbaros Hayrettin Paşa", **Vatan**, No. 190-2, 24 Ocak 1913, s. 4.

Raşid Rıza, "Barbaros Hayrettin Paşa", **Vatan**, No. 191-3, 28 Ocak 1913, s. 4.

"Raşit Rıza Atina'da Büyük Bir Hüsnü Kabul Gördü", **Cumhuriyet**, No. 2462, 15 Mart 1931. s. 4.

"Raşit Rıza Atina'da Nazırlar Tarafından Kabul Edildi", **Cumhuriyet**, No. 2463, 16 Mart 1931, s. 2.

- “Raşit Rıza Belediyenin Emrile Temsillerden Menedildi”, **Akşam**, No. 5016, 26 Eylül 1932, s. 3.
- “Raşit Rıza Bey Ankara’ya Gitti”, **Yeni Asır**, No. 8802, 18 Teşrinisani 1934, s. 4.
- “Raşit Rıza Bey de Repertuvarlarını Hazırlıyor”, **Milliyet**, No. 2382, 27 Eylül 1932, s. 7.
- “Raşit Rıza Bey Gitti”, **Son Posta**, No. 222, 8 Mart 1931, s. 3.
- “Raşit Rıza Bey Sanatkâra Film Artistliği Teklif Edildi”, **Son Posta**, No. 744, 20 Ağustos 1932, s. 1.
- “Raşit Rıza Bey Şehir Tiyatrosundan Niçin Ayrılmış?”, **Cumhuriyet**, No. 3715, 8 Eylül 1934, s. 7.
- “Raşit Rıza Bey”, **Darülbedayi**, No. 5, 1 Birinci teşrin 1930, s. 15.
- “Raşit Rıza da Ankara’da Temsillere Başlıyor”, **Cumhuriyet**, No. 2422, 1 Şubat 1931, s. 3.
- “Raşit Rıza Heyeti Atina’da Büyük Rağbet Gördü Sanatkârlarımız Türklük Namına Kıymetli Bir Propaganda Vesilesi Oluyorlar”, **Cumhuriyet**, No. 2472, 25 Mart 1931, s. 4.
- “Raşit Rıza Heyeti Bu Akşam Yunan Şaheserini Oynayacaktır”, **Cumhuriyet**, No. 2883, 18 Mayıs 1932, s. 3.
- “Raşit Rıza Şehir Tiyatrosuna Girdi, Aybaşında Çalışmaya Başlıyor”, **Cumhuriyet**, No. 3364, 17 Eylül 1933, s. 1.
- “Raşit Rıza Şehir Tiyatrosuna Girdi, Aybaşında Çalışmaya Başlıyor”, **Cumhuriyet**, No. 3364, 17 Eylül 1933, s. 1.
- “Raşit Rıza Tiyatro Heyeti,” **Cumhuriyet**, No. 2438, 17 Şubat 1931, s. 2.
- “ Raşit Rıza Tiyatrosu Faaliyete Geçiyor”, **Cumhuriyet**, No. 3721, 14 Eylül 1934, s. 2.
- “Raşit Rıza Tiyatrosu Mecmuası”, **Akşam**, No. 4788, 27 Ocak 1932, s. 2.
- “Raşit Rıza Tiyatrosu”, **Akşam**, No. 4777, 26 Ocak 1932, s. 4.
- “Raşit Rıza Tiyatrosu”, **Son Posta**, No. 20203, 2 Birinciteşrin 1934, s. 2.
- “Raşit Rıza Trupu Atina’ya Gitti”, **Milliyet**, No. 1822, 8 Mart 1931, s. 6.
- “Raşit Rıza Trupu Faaliyeti”, **Akşam Postası**, No. 857, 18 Eylül 1934, s. 3.
- “Raşit Rıza Turnesi”, **Cumhuriyet**, No. 3064, 16 Teşrinisani 1932, s. 2.
- “Raşit Rıza ve Darülbedayi”, **Cumhuriyet**, No. 2783, 3 Şubat 1932, s. 4.
- “Sahnemizde Bir Yunan Piyesi Matmazel Elene’yla Raşit Rıza Bey Tarafından Temsil Edilecek”, **Vakit**, No. 5115, 5 Nisan 1932, s. 6.
- “Sahneye Dönüş”, **Milliyet**, No. 1520, 4 Mayıs 1930, s. 5.
- Seniha Bedri “Henrik Ibsen’in Hayatı”, **Darülbedayi**, No. 42, 1 Teşrinievvel 1933, s. 2-4.
- Seniha Bedri, “Peer Gynt”, **Darülbedayi**, No. 42, 1 Teşrinievvel 1933, s. 5-6.
- Sertoğlu, “Büyük Bir Rezalet Çıkarırım Fena Olur Sonra! Raşit Rıza Bey ve Arkadaşları Nasıl Çalışıyorlar, Neşer Yapmak İstiyorlar?”, **Haber**, No. 869, 28 Eylül 1934, s. 5.

“Temaşa! Raşit Rıza Bey İlk Temsilini Bu Gece Veriyor”, **Cumhuriyet**, No. 2155, 6 Mayıs 1930, s. 1,3.

“Tiyatro Şubesi de Teşkil Edildi”, **Milliyet**, No. 2208, 3 Nisan 1932, s. 3.

“Türkçe ve Rumca İlk Piyas Raşit Rıza Heyeti’nde Yarın Akşamki Temsil”, **Cumhuriyet**, No. 2858, 23 Nisan 1932, s. 2.

Vasfi Rıza, “Raşit Rıza Darülbedayide”, **Darülbedayi**, No. 42, 1 Teşrinievvel 1933, s. 7.

“Yeni Sahne, Raşit Rıza ve Arkadaşları Tiyatrosu da İşe Başlıyor”, **Milliyet**, No. 1513, 27 Nisan 1930, s. 3.

27/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/rasit-riza-samako-1890-1961/?pdf=6609> adresinden erişilmiştir